

การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างความสัมพันธ์ของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือและ
ฝ่ายใต้กับรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นางชวลีย์ ฅ กลาง

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคำหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

แผนกวิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๒๑

008403

I 15492679

A COMPARATIVE STUDY OF THE RELATIONSHIP OF THE NORTHERN AND THE
SOUTHERN VASSAL STATES WITH THE THAI GOVERNMENT IN THE
REIGN OF KING CHULALONGKORN

MRS. CHAWALEE NA-THALANG

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for

the Degree of Master of Arts

Department of History

Graduate School

Chulalongkorn University

1978

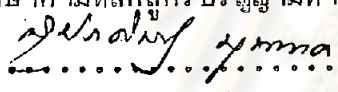
หัวข้อวิทยานิพนธ์ การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างความสัมพันธ์ของหัวเมืองประเทศราช
ฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้กับรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุล
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โดย นางสาวสิริ ฌ ดลาง

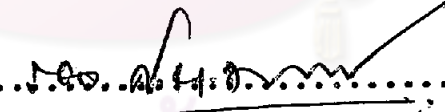
แผนกวิชา ประวัติศาสตร์

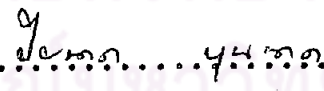
อาจารย์ที่ปรึกษา ศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

 รักษาการในตำแหน่งคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุประดิษฐ์ บุณนาค)

คณะกรรมการตรวจวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.วไล ฌ ป้อมเพชร)

 กรรมการ
(ศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์)

 กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปิยนาด บุณนาค)

อาจารย์ผู้ควบคุมการวิจัย : ศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างความสัมพันธ์ของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้กับรัฐบาลไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ชื่อนิสิต นางสาวดีย์ ณ ถลาง

อาจารย์ที่ปรึกษา ศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์

แผนกวิชา ประวัติศาสตร์

ปีการศึกษา ๒๕๒๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาเปรียบเทียบลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ของไทยกับรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยศึกษาความแตกต่างของประวัตติการไคหัวเมืองทั้งสองมาไว้ในอำนาจของไทย และศึกษาถึงความแตกต่างในด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษาและวัฒนธรรมของหัวเมืองทั้งสองด้วย

งานวิจัยนี้ทำให้เห็นความแตกต่างของลักษณะความสัมพันธ์ที่หัวเมืองประเทศราชทั้งสองมีต่อรัฐบาลไทยตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีมาจนกระทั่งถึงรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นระยะเวลาที่อังกฤษได้แผ่ขยายอิทธิพลทั้งทางการเมืองและทางเศรษฐกิจเข้ามาในหัวเมืองทั้งสองมากขึ้นเป็นสำคัญ อังกฤษมุ่งขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจในหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ แต่มุ่งแทรกแซงในทางการเมืองในหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้เพื่อจุดประสงค์จะผนวกหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ของไทยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสภาของอังกฤษ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอาศัยความสัมพันธ์อันดีระหว่างรัฐบาลไทยกับหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ ค่อย ๆ ดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองหัวเมืองส่วนนี้ โดยเปลี่ยนฐานะจากหัวเมืองประเทศราชมาเป็นมณฑลหนึ่งของไทยใน พ.ศ. ๒๔๔๕ ในขณะที่เดียวกันพระองค์ทรงดำเนินพระราชโองบายต่อหัวเมืองประเทศฝ่ายใต้ใน ๒ ลักษณะคือ ทรง

ดำเนินการคัดแปลงแบบแผนการปกครองแบบใหม่ให้สอดคล้องกับลักษณะความเชื่อทางศาสนา
 ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของราษฎรในเมืองประเทศราชปัตตานี หรือ "หัวเมือง
 แหกทั้ง ๓" โดยรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของไทยในรูปของมณฑลปัตตานีใน พ.ศ. ๒๔๔๕ ลักษณะ
 หนึ่งในหัวเมืองประเทศราชหลายอีก ๔ เมือง ได้แก่ ไทรบุรี ปัตตานี กันตัน และตรังกานู
 นั้นรัฐบาลไม่สามารถจะรักษาไว้ได้เป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยได้ เพราะรัฐเหล่านั้นซึ่ง
 แตกต่างทั้งเชื้อชาติ ศาสนา ภาษาและวัฒนธรรมจากไทยได้ตั้งรกรากอยู่ใต้อารักขาของอังกฤษ
 เช่นเดียวกับรัฐหลายทั้งหลาย ประกอบกับอังกฤษดำเนินนโยบายบีบบังคับไทยมากยิ่งขึ้นเพื่อเข้า
 ครอบครองหัวเมืองประเทศราชหลายทั้ง ๔ เมือง แทนที่ไทย ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๔๕๒ รัฐบาล
 ไทยยอมโอนสิทธิปกครองหัวเมืองทั้ง ๔ ให้แก่อังกฤษเพื่อแลกเปลี่ยนกับการยกเลิกอำนาจศาล
 กงสุลและการกู้เงินสหพันธรัฐหลายของอังกฤษมาใช้จ่ายในการสร้างทางรถไฟสายใต้

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ได้วางแนวทางการวิจัยโดยแบ่งสาระสำคัญของเรื่องออกเป็น
 ๕ บท พร้อมควมยบทหน้า ๑ บท และบทสรุปส่งท้ายอีก ๑ บท ทั้งนี้อาจจำแนกเรื่องราวในแต่ละ
 บทคือ

บทที่ ๑ เป็นบทนำของความจำเป็นมาของปัญหา จุดมุ่งหมายของการวิจัยและวิธีการ
 วิจัยรวมทั้งข้อมูลที่ใช้

บทที่ ๒ เป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือและ
 ฝ่ายใต้ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี มาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจน
 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองประเทศราชทั้ง ๒ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
 ตอนต้น

บทที่ ๓ แสดงให้เห็นถึงการขยายอิทธิพลของอังกฤษ รวมทั้งพระราโชบายในการ
 ปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ต่อหัวเมืองประเทศราชทั้งสองฝ่าย

บทที่ ๔ เป็นการเปรียบเทียบความแตกต่างของลักษณะการปกครอง การศาล ระบบเศรษฐกิจและสภาพสังคมระหว่างหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕)

บทที่ ๕ กล่าวถึงการแทรกแซงของอังกฤษในหัวเมืองทั้ง ๒ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งกล่าวถึงการจัดการปกครองหัวเมืองประเทศราชตั้งแต่กลางระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๗ - ๒๔๔๕ ระยะเวลาที่รัฐบาลไทยต้องตั้งอำนาจการปกครองจากเจ้าเมืองในดินแดนทั้งสองมาสู่รัฐบาลที่กรุงเทพฯ จนสามารถนำการปกครองระบบเทศาภิบาลเข้าไปใช้ได้สำเร็จ

บทที่ ๖ เป็นการบรรยายถึงการจัดการหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือในฐานะมณฑลพายัพ การจัดปรับปรุงการปกครองมณฑลปัตตานี และการเสียหัวเมืองประเทศราชมลายู ๔ รัฐ คือ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปลิศให้แก่อังกฤษ ตลอดจนผลสะท้อนจากภายในและภายนอกที่มีต่อการจัดการหัวเมืองดังกล่าว

บทที่ ๗ เป็นการสรุปและวิเคราะห์ความแตกต่างของลักษณะความสัมพันธ์ที่หัวเมืองประเทศราชทั้งสองมีต่อรัฐบาลไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รวมทั้งการแทรกแซงในลักษณะที่ต่างกันของอังกฤษในดินแดนทั้งสอง อันนำมาซึ่งพระราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ในลักษณะดังกล่าว

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Thesis Title A Comparative Study of the Relationship of the
 Northern and Southern Vassal States with the
 Thai Government in the Reign of King
 Chulalongkorn

Name Mrs. Chawalee Na-Thalang

Thesis Advisor Professor Rong Syamanonda

Department History

Academic Year 1978

ABSTRACT

This is a comparative study of a relationship between Thai Northern and Southern vassal states on the one hand and the Thai government on the other hand from the Dhonburi period to the reign of King Chulalongkorn.

The thesis is divided into 7 chapters. The first chapter is an introduction which relates to a purpose, a method of analysis and sources of this thesis.

The second chapter treats to the relationship of the Northern and Southern states from the Dhonburi period to the reign of King Rama III and also Thai-British relationship of the two vassal states.

The third chapter explains the British extension to these territories and moreover the political policy of King Chulalongkorn regarding the mentioned areas.

The fourth chapter is concerned with the differences of political pattern, judiciary system, economic form and social characteristics of the two vassal states from the reign of King Rama I-to that of King Chulalongkorn.

The fifth chapter deals with British Imperialism in the period of B.E. 2427-B.E. 2445 during which King Chulalongkorn tried to improve the government system through the centralization of administrative power under the Bangkok government and succeeded in establishing the "Thesaphiban"(Governor of a circle) administrative system to the vassal states, namely, the Circles of Payab and Pattani.

The sixth chapter describes the administrative pattern as "Northern circle) Payab" of the Northern vassal state as well as the reform of Patani along the same lines. The reason that led Siam to transfer the suzerainty the four Malay states:Kedah,Perlis, Kelantan and Trengganu to Great Britain in return for the abolition of the extraterritoriality over Asian British subjects and a Britain loan to Thailand for the construction of the Southern railways.

The final chapter summaries the reasons why King Chulalongkorn successfully managed to integrate the Payab Circle and the Patani Circle in the Kingdom of Thailand.

กิติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาของศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ ที่ได้
สละเวลาอันมีค่ารับเป็นผู้ควบคุมการวิจัย ทั้งให้คำแนะนำและตรวจแก้ไขความผิดพลาดด้วย
กิตติลोकมา ผู้เขียนรู้สึกตระหนักในบุญคุณและใคร่ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์วิลาสวงศ์ พงศ์บุตร และศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศรี
กุกี ซึ่งกรุณาให้คำแนะนำและช่วยเหลือผู้เขียนด้วยความเมตตาอย่างยิ่ง ขอขอบพระคุณรอง
ศาสตราจารย์แถมสุข นุ่มนนท์ ที่กรุณานอบเอกราบในส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานค้นคว้าเพื่อใช้
ประกอบการเขียนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ผู้เขียนขอขอบคุณเจ้าหน้าที่แห่งกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กองบรรณสาร
กระทรวงการต่างประเทศ หอสมุดแห่งชาติ ที่ได้ให้ความร่วมมือและอำนวยความสะดวกใน
การค้นคว้าและคัดลอกเอกสารจากสถานที่ดังกล่าว ขอขอบคุณเป็นพิเศษต่ออาจารย์พงษ์พรณ
ลวนานนท์ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุดท้ายผู้เขียนขอขอบพระคุณพ่อ แม่ และคุณวรพจน์ ณ ถลาง ผู้เป็นกำลังใจและ
เป็นหลักชัยที่ทำให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จ.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย
 บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....
 นิตិกรรมประกาศ

บทที่

๑	บทนำ	๑
	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย	๑
	วัตถุประสงค์ในการวิจัย	
	วิธีการดำเนินการวิจัย	
๒	ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราชทั้งสองสมัยรัตนโกสินทร์	๗
	ตอนต้น	
	ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้สมัยสุโขทัย	๗
	การปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ในสมัยอยุธยา	๘
	การปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ในสมัยกรุงธนบุรี	๑๒
	การปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้สมัยพระสมเด็จฯพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก	๑๖
	การปราบกบฏเมืองปัตตานีและแบ่งออกเป็น ๓ หัวเมือง	๑๘
	การปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	๒๒
	การปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	๒๔
	หัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ	๒๖

บทที่

หน้า

	ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ	๔๓
	การปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือของไทยสมัยกรุงธนบุรี	๔๕
	การปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือของไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น	๔๗
	การปกครองส่วนกลางของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือของไทย	๕๐
	การขยายอำนาจของอังกฤษมาทางแหลมมลายู	๕๔
	เจ้าพระยาไทรบุรี เจริญทำให้อังกฤษเช่าเกาะปีนัง	๕๖
	นโยบายของอังกฤษในแหลมมลายูสมัยแรก	๖๐
	อังกฤษได้เมืองมะละกาและสิงคโปร์	๖๓
	อังกฤษส่งทูตจอห์น ครอเฟิลมาทำสนธิสัญญา	๖๕
	อังกฤษขอให้ไทยช่วยรบกับพม่า	๗๒
	การเจรจาทำสนธิสัญญาเบอร์นีและผลของสัญญาที่มีต่อไทย, ไทรบุรี	๗๖
๓	ความสัมพันธ์ระหว่างไทยในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ ถึง รัชกาลที่ ๕ ต่อหัวเมืองประเทศราชทั้งสอง	
	การทำสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ. ๒๓๔๘	๘๕
	ปัจจัยที่ส่งเสริมชนคนในบังคับอังกฤษเข้ามาในหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ	๘๕
	บทบาทของมิชชันนารีในหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ	๘๐
	กรณีพิพาทระหว่างพระเจ้าเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษอันเนื่องมาจากการค้าเงินธุรกิจป่าไม้	๘๓
	ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับกงสุลอังกฤษ	๘๘
	การปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๑๐๖

นโยบายไม่เข้าแทรกแซงของอังกฤษในแหลมมลายู	๑๐๘
นโยบายของอังกฤษต่อหัวเมืองมลายูในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๑๑๓
พระราชโองบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้	๑๒๒
การตกลงเรื่องเขตแดนประะ - รามันท์	๑๒๗
การเกี่ยวข้องกับอังกฤษเรื่องเมืองปะหัง	๑๓๕

๔. ความแตกต่างของลักษณะการปกครอง การศาล ระบบเศรษฐกิจและสภาพสังคมระหว่างหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์

สภาพการปกครองของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ของไทย	๑๓๘
ระบบการศาล	๑๔๒
ระบบเศรษฐกิจ	๑๔๓
สภาพสังคม	๑๔๖
ประวัติการเผยแพร่ศาสนาอิสลามในคาบสมุทรมลายู	๑๔๖
การแต่งตั้งเจ้าเมืองประเทศราชฝ่ายใต้	๑๕๑
สภาพการปกครองและการศาลของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ	๑๕๕
การปกครองส่วนท้องถิ่นของหัวเมืองฝ่ายเหนือ	๑๕๘
ระบบเศรษฐกิจ	๑๖๒
สภาพสังคมของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ	๑๖๓
ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ	๑๖๖
ศาสนาในหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ	๑๖๘
การดำเนินการแก้ไขสิทธิสภาพนอกอาณาเขตสนธิสัญญาเชียงใหม่	๑๗๓
ปัญหาในการปกครองหัวเมืองเขตทั้ง ๙ ก่อนการปฏิรูปการปกครอง	๑๗๘

บทที่

หน้า

๕ การจัดการปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ของไทย (พ.ศ. ๒๔๒๗ - ๒๔๕๕)

 การปฏิรูปการปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือครั้งที่ ๑ (พ.ศ. ๒๔๒๗ - ๒๔๓๒) ๑๘๔

 บทบาทของพระเจ้าอนงยาเซอ กรมหมื่นพิธิปรีชากรในการปฏิรูปการปกครอง ๑๘๘

 ปฏิตริยาต่อต้านการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ ๑๙๒

 การปฏิรูปการปกครองแผ่นดินสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ๑๙๖

 การจัดตั้งมณฑลไทรบุรี พ.ศ. ๒๔๔๐ ๒๐๑

 พระยาทรงสุรเดชกับการจัดราชการในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ๒๐๒

 แนวนโยบายการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองมลายู พ.ศ. ๒๔๓๘ - ๒๔๔๔ ๒๑๔

 การปฏิรูปการปกครองหัวเมืองทั้ง ๗ พ.ศ. ๒๔๓๘ - ๒๔๔๔ ๒๑๘

 การต่อต้านการปฏิรูป ร.ศ. ๑๒๐ ๒๒๕

 การทำอนุสัญญาลับใน พ.ศ. ๒๔๔๐ ๒๒๗

 บทบาทของบริษัทฝฝ ซินดิเคทในหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ ๒๓๐

 สนธิสัญญาระหว่างไทย - อังกฤษ พ.ศ. ๒๔๔๕ ๒๓๕

 ปัญหาการตั้งที่ปรึกษาในเมืองกลันตันและตรังกานู ๒๓๗

 สนธิสัญญาอังกฤษ - ฝรั่งเศส ฉบับปี พ.ศ. ๒๔๔๗ ๒๔๒

 สนธิสัญญาว่าด้วยการกู้ยืมเงินปี พ.ศ. ๒๔๔๘ ระหว่างไทย-ไทรบุรี ๒๔๔

๖ การจัดการมณฑลพายัพ มณฑลปัตตานี และการเสียดหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานูและปลัดให้แก่อังกฤษ

บทที่

หน้า

การปฏิรูปการปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ พ.ศ. ๒๔๔๒ - ๒๔๔๕	๒๔๖
กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ พ.ศ. ๒๔๔๕	๒๕๘
การจัดการมณฑลพายัพหลังการปราบกบฏเงี้ยว	๒๖๐
การวางระเบียบการปกครอง การศาล และการคลังในหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ ๗ หัวเมือง พ.ศ. ๒๔๔๕ - ๒๔๔๙	๒๖๓
การเจรจาทำสนธิสัญญาเพื่อโอนสิทธิของไทยในแหลมมลายูให้แก่อังกฤษ	๒๗๖
ปฏิกิริยาของชาวมลายูและชาวไทยต่อการโอนสิทธิหัวเมืองประเทศราชมลายูให้แก่อังกฤษ	๒๘๕

๗

บทสรุป

ความแตกต่างระหว่างหัวเมืองประเทศราชทั้งสองในค่านประวัตินความเป็นมา	๒๘๘
ความแตกต่างในค่านสังคม	๒๙๐
ความแตกต่างของลักษณะการแทรกแซงของอังกฤษ	๒๙๑
ความแตกต่างของพระราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อหัวเมืองประเทศราชทั้งสอง	๒๙๕

บรรณานุกรม	๓๑๑
ภาคผนวก	๓๑๓
ประวัติการศึกษา	๓๒๑